Управління культури Волинської облдержадміністрації
Шацька районна рада
Шацька районна державна адміністрація
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Волинський краєзнавчий музей
Музей Замойських у Замості (Республіка Польща)
Музей археології та етнографії Слобідської України Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна
ДП «Волинські старожитності» ДП НДЦ «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України
Волинська обласна організація Національної спілки краєзнавців України
Відділення Інституту дослідів Волині у Вінніпезі при СНУ
Державний архів Волинської області
Центр близькосхідних досліджень Інституту сходознавства ім. А.Ю.Кримського НАН України
Громадська організація «Волинський регіональний центр історичних досліджень»
Харківське міське національне громадське об'єднання казахстанців «Бірлік»

# МИНУЛЕ І СУЧАСНЕ ВОЛИНІ ТА ПОЛІССЯ: ШАЦЬКЕ ПООЗЕР'Я У СВІТОВІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ

**Матеріали XLV міжнародної наукової конференції**
**Луцьк – Шацьк, 24-26 травня 2013 р.**

**Луцьк, 2013**

**УДК [93+02] (477.82) 08**
**ББК 63.3 (4 УКР - 4 ВОЛ) я 43+78.33**
**В 62**

**Минуле і сучасне Волині та Полісся.** Шацьке поозер'я у світовій та українській історії. Науковий збірник. Випуск 45. Матеріали XLV Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, м.Луцьк - смт. Шацьк, 24-26 травня 2013 року / Упоряд. А. Силюк, О.Златогорський. - Луцьк: «Волинські старожитності», 2013. - 206 с., іл.

У науковому збірнику вміщено статті та повідомлення учасників XLV Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, яка відбулася 24-26 травня 2013 року у м. Луцьку та смт. Шацьку, присвячені археології, історії, культурі, етнографії Волині та Шацького поозер'я в контексті світової та української історії, висвітлено контакти Європи та Азії. Розрахований на науковців, краєзнавців, освітніх працівників та широке коло шанувальників минувшини.

**Редакційна група: Геннадій Бондаренко**, кандидат історичних наук
**Олексій Златогорський**, директор ДП «Волинські старожитності»
**Тетяна Крупа**, кандидат історичних наук,
**Анатолій Силюк**, директор Волинського краєзнавчого музею

**Відповідальні за випуск:** Анатолій Силюк, Олексій Златогорський

**Технічний редактор:** Вікторія Сікачова

***Матеріали надруковано в авторській редакції.***

***У разі передруку посилання на науковий збірник обов'язкове.***

© Волинський краєзнавчий музей, 2013
© Волинська обласна організація Національної спілки краєзнавців України, 2013
© ДП «Волинські старожитності» ДП НДЦ «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України, 2013
© Автори статей, 2013

**Віктор БАЮК**
**(Луцьк)**

# МАТЕРІАЛИ КОЗАЦЬКОГО ЧАСУ ІЗ ШЕПЕЛЬСЬКОГО ШИНКУ

У сезоні 2010 року Шепельська рятівна археологічна експедиція ДП «Волинські старожитності» ДП НДЦ «ОАСУ» ІА НАН України (директор О.Є.Златогорський, начальник експедиції В.Г.Баюк) проводила стаціонарні польові дослідження західного посаду городища Шеполь. Місце розкопок знаходиться в урочищі «Вал», поруч з вперше згаданою під 1097 роком фортецею. [1, с. 239]. Обстеження городища і посаду в кінці XIX століття провів В.Б.Антонович [2, с. 53], в 1933 році О.Цинкаловський [3, с. 113-129], в 1955 році – Є.І. Тимофеєв [4, с. 15], в 1960 році – П.О.Раппопорт [5, с. 55], який проводив топографічні роботи. Згадані дослідники датували городище за підйомним матеріалом XI-XIIIст. В.Б. Антонович вперше обміряв городище, вказавши, що кожна зі сторін має 95 сажень. М.М.Кучінко у 1975 році проводив шурфування на городищі, виявивши фрагменти кераміки, глиняне прясло, уламки браслетів та залізний ніж [6, с. 54]. За 300м на північний захід від городища, на колишній межі з с.Озденіж був курган висотою 2,8м і діаметром 12,0м під назвою Могила Перелянице, розкопаний М.М.Кучінком у 1975 році. Під ним виявлено перепалені кістки, вуглики та дрібні фрагменти гончарної кераміки, що засвідчує на думку дослідника обряд кремації на місці поховання [6, с. 104]. Як центр сільськогосподарської округи басейну річки Серни дане городище визначає у своїх дослідженнях С.Д.Панишко [7, с. 162-164].

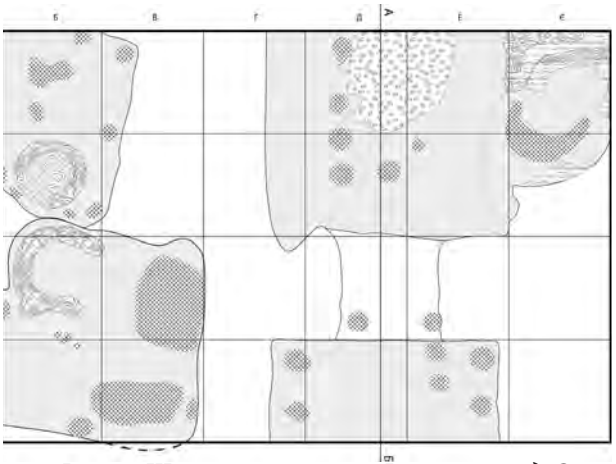

*Рис. 1. Шепель 2010, ур. __Вал__, посад. Загальний план розкопу.*

За 50м на захід від західного валу городища суцільним розкопом було досліджено 96м. кв. площі де виявлено насичений знахідками культурний шар та різночасові об'єкти (Рис. 1). Серед них одне повністю, а інше частково досліджені житла давньоруського часу, з типовим для X-XIст. плануванням і знахідками, а також споруда, датована попередньо другою половиною XVII ст. Вона викликає особливий інтерес, так як за типом і знахідками аналогій на Волині їй поки не знайдено. Аналіз її розміщення та планування було зроблено в попередніх публікаціях [8;9], цю роботу присвячено розбору категорій знахідок зі споруди.

Необхідно відмітити, що матеріал з об'єкту надзвичайно багатий. В основному це вироби з глини: фрагменти горщиків, глеків, мисок, ніжок сковорідок та кухлів пізньосередньовічного часу. Виявлена у заповненні споруди також велика колекція кахель. Це лицьові коврові, кутові та карнизні зразки, як вкриті поливою так і без неї. Загалом кахлі зустрічаються у 17 варіантах, знайдено як крупні фрагменти так і цілі екземпляри а також навершя (коронки) печі двох типів.

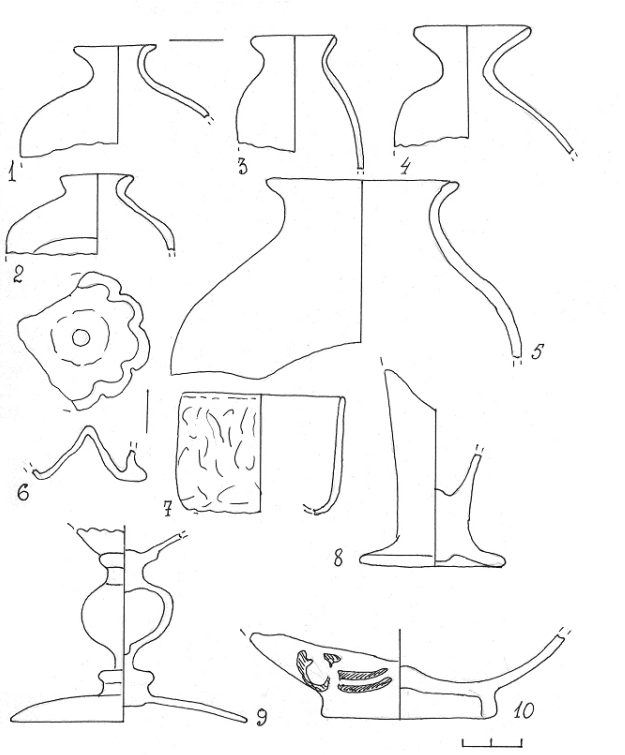


*Табл. I. Вироби зі скла з заповнення споруди. 1-5 - пляшки_ 6,8,9,10 - фужери і келихи_ 7 - чарка.*

Різноманітні також скляні вироби. Це

верхні частини широко та вузькогорлих плящок (Табл. I, 1-5), нижні та придонні частини фужерів і келихів (Табл. I, 6,8-10), уламки віконниць. Привертають увагу знахідки тонкостінних чарок, прикрашених тонким орнаментом по гарячому склу (Табл. I, 7). Такі чарки навряд чи були б у вжитку в простого тогочасного селянина, нехай навіть і не бід-

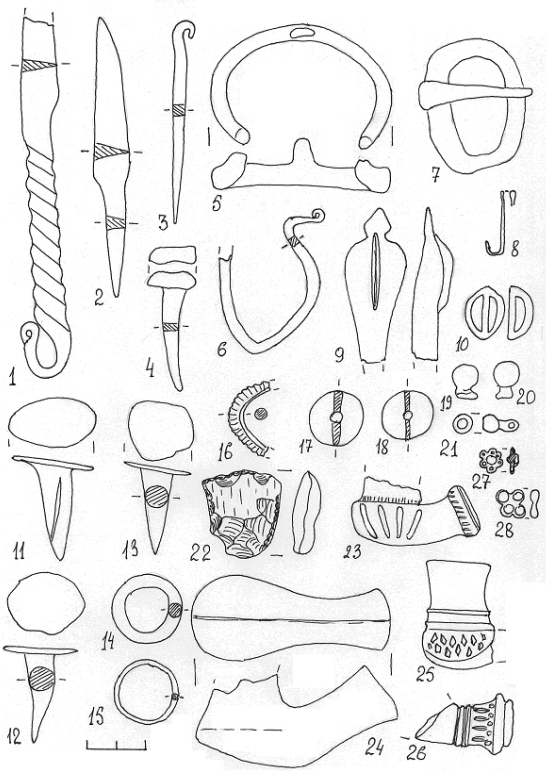

*Табл. II. Індивідуальні знахідки зі споруди (метал, глина, кремінь).*

ного.

Індивідуальні знахідки представляють різноманіття тогочасного побуту. З металевих виробів це ножі (Табл. II, 1-2), підківки до взуття (Табл. II, 5), пряжки (Табл. II, 7,16), кресала з кременем (Табл. II, 6, 22), побутові та спеціальні цвяхи (Табл. II, 4, 11-13), різноманітні накладки до одягу (Табл. II, 10, 27-28), кільця (Табл. II, 14-15), гачок (Табл. II, 8) та тягарці до сіток для риболовлі (Табл. II, 17-18). З військовою справою можна пов'язати знайдені тут козацькі кулі з «хвостиком» від кулелійки (Табл. II, 19-20) та ґудзик від мундира (Табл. II, 21), а також один з ножів із закрученою спіраллю ручкою (Табл. II, 1). Повсякденними також були люльки - «носогрійки» (Табл. II, 23-26) та точильні бруски, знайдені у заповненні у великій кількості.

Датуючим матеріалом споруди виступають монети. Загалом тут виявлено 35 мідних монет дрібного номіналу – «боратинок» (хронологічні рамки 1658-1667 роки), білоновий литовський солід 1616 року, по два срібних соліди Густава Адольфа та Христини Шведської, празький гріш Карла Люксембургського (1370-ті – поч. 1380-х років). Остання монета цікава тим, що вона має наскрізний отвір для підвіщування, розташований у верхній частині аверсного поля. Найймовірнішим є те, що втратившу платіжну можливість цю досить ранню монету використовували як прикрасу. Враховуючи ці матеріали споруда може бути досить чітко датована 2 половиною XVII століття.

Аналізуючи незвично багате як для житла заповнення попередньо викопну землянку можна інтерпретувати як корчму (шинок) чи частину комплексу постоялого двору. Побіжним доказом такої теорії може слугувати і розміщення цього об'єкту в зоні давнього шляху з Луцька до Володимира Волинського, двох найбільших на той час міст регіону. З цього приводу вагоме значення має дослідження краєзнавця, засновника і багаторічного директора Народного музею у Торчині (поблизу Шепля) Г.О.Гуртового. Цитуєм:

«У 1541 році Шепель належав князю Луцькому Леву Свидригайлу. У ході боротьби за литовський великокнязівський стіл він передав цю власність Бернатові Ольгердовичу. Торгові шляхи і тепер не минали Шепеля. Торгове мито тут «по грошу» брали. Була тут «усталена здавна митниця».

Через три десятиліття, в 1570 році Шепель перебуває у заставі. Його віддава власник пан Остафій Орнослав Хрісові Сідлецькому. Тоді тут було оподатковано 34 волоки, 26 городників, 1 корчма, 7 млинових кіл, 2 виноробних котли» [10, с. 60].

На превеликий жаль даний дослідник не приводить посилань на джерела, бо загальновідомо, що Лев Свиригайло Ольгердович почив у Бозі 1452 року і у вказаний час не міг мати якісь маєтності. Найпевніше тут іде мова про 1441 рік так як князь Свидригайло володів Волинню починаючи з 1438 року до самої смерті.

Як бачимо споруда розкопаного типу згадується в люстрації Шепля і цілком можливо, що вони існували тут і надалі, втрапивши 2010 року в зону досліджень. Щодо деякої різниці в хронології, то корчма цілком імовірно могла існувати і в цей час, просто не потрапивши з якихось причин в люстраційні списки.

1. Полное собрание русских летописей. – Ипатиевская летопись. – М.: Изд-во восточной литературы,

1962. – Т.2.

2. В.Б.Антонович Археологическая карта Волынской губернии // Труды XI Археологического съезда. – М., 1901. – Т.1.

3. Jakimowicz R. Zabytki przedhistoryczne z obszarzu Rzeczy Pospolitej Polskiej w zbiorach rosyjskich // Wiadomosci Arheologiczne. – Warszawa, 1924. – Т. IX.

4. Ратич А.А. Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957.

5. Раппопорт П.А. Военное зодчество западнорусских земель X-XIVвв. // Материалы и исследования по археологии СССР. – Л.: Наука, 1967. – №14.

6. Кучинко М.М. Історія населення Західної Волині, Холмщини та Підляшшя в X-XIVст. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009.

7. Панишко С. Формування сільськогосподарської округи Луцька в давньоруський період // Археологічні дослідження Львівського університету / За ред. Р.Береста. Львів: Л.Н.У. ім.І.Франка, 2004. Вип. 7.

8. Баюк В.Г. Дослідження посаду давньоруського Шеполя у 2010 році. // АДУ, 2010 р. Збірник наукових праць // За ред. Д.Н.Козака.-Київ-Полтава, 2011.

9. Баюк В.Г. Споруда пізнього середньовіччя поруч з давньою дорогою Луцьк-Володимир-Волинський // Наукові студії: Збірник наукових праць / Історико-краєзнавчий музей м. Винники. – Вип. 4. – Львів: В-во «Растр-7», 2011. – 292 с.

10. Гуртовий Г.О. Шеполь – град землі Волинської. // Минуле і сучасне Волині. Літописні міста і середньовічна культура. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 1998.